

Yrjö Haila

Sopeutuuko metsien monikäyttö biotalouteen?

Metsien kestävä käyttö biotalouden aikana

On hyvin luonnollista tuntea epäluuloa sen suhteen, kuinka sopusointuisiksi biotalouden ja metsien monikäytön keskinäiset suhteet voivat muodostua. Tähän on syynä se, että käsitteet tuntuvat olevan peräisin eri maailmoista.

Biotalous on ainakin toistaiseksi (lokakuussa 2015) yleinen iskulause, jonka varsinaisesta sisälöstä ei ole mahdollista muodostaa selvää kuvaa. Biotalous on noussut jukisuuteen lähinnä kuluvan vuoden keväällä työnsä aloittaneen Sipilän hallituksen julistuksissa – tosin työ- ja elinkeinoministeriön nimittämä biotalouden strategiatyöryhmä sai valmiiksi mietinnön ”jo” toukokuussa 2014. Strategian tavoite ilmaistaan asiakirjan johdannossa seuraavin sanoin: ”Biotalousstrategian tavoitteena on nostaa biotaloutemme tuotos 100 miljardiin euroon vuoteen 2025 mennessä ja luoda 100 000 uutta työpaikkaa”. Ohjelmassa ei ole kuitenkaan lainkaan laskelmia, jotka selventäisivät tavoitteen saavuttamisen keinoja. Lausuma kuulostaa tuulentupien tavoittelulta.

Kuvaavaa onkin, että metsiin liittyvät konkreettisen hahmon saaneet biotalouden leiman alle sijoitetut toimet tähtäävät lähinnä puun käytön lisäämiseen ilman varsinaisia kestävä taloudenpidon lisukkeita: Äänekosken sellutehdas ja Kuopioon suunniteltu sellutehdas esimerkkeinä. Voihan toki olla, että esimerkiksi Äänekosken rakenteilla olevaan tehtaaseen todella suunnitellaan uudenlaisia tuotantolinjoja, mutta mitään konkreettista niistä ei ole kuultu.

Monikäyttö puolestaan symboloi metsäympäristöä kaikkien kansalaisten ulottuvilla olevana julkishyödykkeenä. Monikäytön edellytyksiä ja muotoja on 1970-luvulta lähtien käsitelty runsaasti. Se on

itse asiassa vielä moniulotteisempi käsite kuin usein on annettu ymmärtää. Luulisin, että hyvä keino biotalouden ja monikäytön suhteen selkiyttämiseksi on jäsentää monikäytön erilaisia muotoja. Erotan kolme erilaista tulkintaa, jotka eivät millään muotoa ole toisensa poissulkevia:

[i] Perinteinen tulkinta: Monikäyttö on vanhastaan tulkittu sellaisten toimintojen kokonaisuudeksi, joita ihmiset harjoittavat metsäympäristössä tyydyttääkseen tiettyjä funktionaalisesti määrittyviä tarpeitaan. Näitä on helppo luetella: ulkoilu, retkeily, virkistys, sienestys, marjastus, luonnon havainnointi, luonnon rauhan tavoittelu, ja niin edelleen. Metsäympäristön piirteille (”laadulle”) asetuvat vaatimukset vaihtelevat käyttömuotojen ja tarpeiden mukaan. Tällainen luontoon liittyvien käyttömuotojen erittely käynnistyi funktionaalisen kaupunkisuunnittelun innoittamana toisen maailmansodan jälkeen nimikkeenään ”sosiaalinen luonnonsuojelu”.

[ii] Metsäsuhteet: Ihmisten suhde metsään voi olla jotakin enemmän kuin tiettyjen funktionaalisten tarpeiden summa. Sain itse tällaiseen näkemykseen käytännöllisen kosketuksen osallistuessani viime elokuussa (2015) taideyliopiston teatterikorkeakoulun opiskelijoiden (Hannah Maria Gullichsen, Markus Lindén, Milla Martikainen, Katri Puranen) taiteelliseen opinnäytteeseen sisältyvään Metsäesitys-projektiin Pohjois-Espoossa. Me noin 12 osanottajaa viivymme opiskelijoiden suunnittelemaa ko-reografiaa noudattaen projektin tapahtumapaikalla päiväsydämen, viitisen tuntia, suorittaen erilaisia toimintoja, joiden tulokset koottiin keskustellen yhteen. Kokemus oli hämmäntävä – tavattoman

antoisalla tavalla. Me osanottajat emme tunteneet toisiamme lainkaan, mutta päivän kokemukset loivat välillemme jännittävän yhteisyyden. Toinen jännittävä piirre oli kokemuksen moniaistisuus. Tavanomaiselle, useimmiten tietyn tavoitteen kautta määrittyneelle metsäkokemukselle on tyypillistä, että aistit keskittyvät havaitsemaan ennalta määrättyjä asioita (sienet, marjat, linnut, kasvit), ja usein jokin aisti dominoi, lähinnä näkö tai kuulo. Metsäesityksen tuottama kokemus oli kattavampi, varmaan paljolti siksi, että siihen osallistui joukko erilaisia ihmisiä. Toisten osanottajien välityksellä jokainen meistä koki tapahtuman täyteläisemmin kuin kukaan olisi kokenut yksin.

Projektin suunnittelijat kuvasivat projektin luonnetta seuraavasti: ”Metsäesitys on erilaisten metsäsuhteiden kohtaamia avoimessa ja moniäänisessä ilmapiirissä. Se on matka rinnakkaistodellisuuksiin, joissa realiteetit eivät sanele ehtoja, mikään ei ole mahdotonta, ja haaveet voivat kasvaa mielikuvituksen kokoisiksi. Metsäesitys ei näytä valmista ja anna vastauksia vaan auttaa kuvittelemaan ja kysyy: miten rakennetaan?”

[iii] Metsä voimavarana: Se, että luonto on tuotannollinen voimavara – eli tuotannontekijä – on talousajattelussa vakiintunut näkemys. Luonto on kuitenkin perinteisesti samastettu luonnonvaroihin, ja luonnonvarat on ymmärretty markkinoiden välityksellä tiettyjen hintasuhteiden mukaan jokseenkin automaattisesti välittyviksi aineksiksi. Metsien osalta raakapuu vastaa tätä ajatusta. Asetelma on kuitenkin liian kapea. Siihen tulisi sisältyä myös metsän käyttö julkishyödykkeenä, mutta talousajattelu ei tätä tavoita. On laajennettava näkökulmaa. Elinvoimainen metsäympäristö ei ole itsessään raaka-aine vaan puuraaka-aineen kasvun edellytys: ilman elinvoimaista metsää puu ei kasva. Elinvoimainen metsä tuottaa lisäksi paljon muitakin aineksia (”tuotteita”), joita ihmiset käyttävät elämäntapojensa rakennusaineina. Mikä siis oikeastaan on tuotannontekijä, ja mikä on tuote?

Taloustieteessä omaksuttuun perinteiseen tapaan vastata näihin kysymyksiin tarvitaan kaksi täydennystä. Tärkeää on ensinnäkin tunnistaa olennaiset laadulliset erot siinä, miten erilaiset luonnon ainekset tulevat vedetyksi mukaan tuotantoon. Romania-laissyntyinen biotaloustieteen uranuurtaja Nicholas Georgescu-Roegen (1906–1994) teki tätä kysymystä

selvittäessään tärkeän erottelun kahden tyyppisten raaka-aineiden välille: Termillä fund hän viittasi aineksiin, jotka pysyvät muuttumattomina tuotantoprosessin aikana, ja termillä flow aineksiin, jotka tulevat vedetyksi mukaan prosessiin ja poistuvat siitä muuttuneina. Hyvät suomenkieliset vastineet ovat ylläpitovaranto (fund) ja virtaama (flow). Ylläpitovarannot tietenkin kuluvat ja usein myös rikkoutuvat tuotantoprosessin aikana, joten niitä on aktiivisesti vaalittava. Metsäluonnon kasvuvoima on ilmiselvästi ylläpitovaranto, jota täytyy aktiivisesti vaalia.

Toinen perinteiseen ajatteluun tarvittava täydennys koskee tuotteiden luonnetta. Tuotanto ja kulutus kuuluvat yhteen – tämä toteamus ei ole mitenkään kiistanalainen. Yhteys on kuitenkin syvempi kuin vain se, että tuotteet tulevat kulutetuiksi. Suhde olisi syytä määritellä päinvastaisesti ottamalla lähtökohdaksi, että kulutus on tuotantoa – kulutuksen tuote on elämäntapa. Tietysti aineellinen toimeentulo on elämäntavan olennainen osa ja edellytys.

Palaamme metsän monikäytön erilaisiin tulkitoihin: Millaisia tuotannontekijöitä monikäytön erilaiset muodot vaativat? Mitä ovat tuotteet? Tätä kysymystä pohditaan hiukan toisistaan poikkeavilla tavoilla kolmessa vajaan kymmenen vuotta sitten ilmestyneessä kiinnostavassa kirjassa – seuraavasti: Uusi metsäkirja (2006) – tuote on metsäluonnon monimuotoisuus; Metsät ja hyvä elämä (2006) – tuote on ihmisten hyvinvointi; Metsän uusi aika (2008) – tuote on metsätuotteiden mahdollistama monipuolinen toimeentulo.

Monikäytön ulottuvuudet sisältyvät kirjojen tulkintoihin. Mutta soveltuvatko ne biotalouteen? Myös biotalous on tätä arvioitaessa ymmärrettävä monipuolisemmin kuin mihin virallisten asiakirjojen hypetyksessä antaa edellytyksiä. Onneksi asiasta on tehty hyvä ja maanläheinen selvitys, nimittäin Itä-Suomen yliopistossa Jakob Donner-Amnellin johdolla toteutettu selvityshanke Biotalousliiketoiminnan piilevät mahdollisuudet Pohjois-Karjalassa. Hankkeessa selvitetiin seuraavanlaisia kysymyksiä:

- Mitä kaikkea biotalouden liiketoiminta pitää todella sisällään?
- Miten biotalous ymmärretään ja miten se ilmenee liiketoiminnassa?
- Kuinka paljon sitä on, miten se toimii ja pärjää markkinoilla?

Selvitys perustui haastatteluihin, joiden kohteena oli 28 yritystä. Kohdeyrityksistä 19 toimi Pohjois-Karjalassa, seitsemän muualla Suomessa ja kaksi Ruotsissa. Selvityksessä todettiin, että biotalous on toimialana paljon laajempi kuin julkisen keskustelun perusteella voisi päätellä. Lisäksi monille yrityksille niiden yhteys biotalouteen oli itse asiassa yhden-tekevä: ”Yritykset eivät omassa toiminnassaan käytä biotalous-sanaa, koska siitä ei ole heille mitään hyötyä eivätkä asiakkaatkaan kysy tai osta biotaloutta”.

Selvitykseen sisältyneet yritykset olivat kuitenkin pääosin hyvin ympäristötietoisia ja pyrkivät muun muassa säästämään raaka-aineita ja edistämään uusiutuvien luonnonvarojen käyttöä. Ne myös pyrkivät aktiivisesti kehittämään verkostomaista yhteistyötä, jonka turvin yritykset voivat vahvistaa toistensa toimintaedellytyksiä. Maamme vahvin biotalouden keskittymä on selvityksen mukaan Forssan seudulla.

Itä-Suomen yliopiston selvityksen tuottama yleiskuva on metsien monikäytön kannalta rohkaiseva. Metsien käytön tavoitteena korostuu metsän kasvovoiman tuottamien aineiden eriytynyt käyttö, ei hakkuumäärien lisääminen.

Vastaus kysymykseen monitalouden ja biotalouden sopeutumisesta yhteen on siis kahtalainen: Sopeutuminen on hyvinkin mahdollista, jos biotaloudesta omaksuttu yleiskuva kyetään muuttamaan. Metsäluonnon kasvovoima voidaan ohjata moneen haaraan, jotka tukevat moninaisia elinkeinoja ja moninaisten kulutustapojen välityksellä eriytyviä elämäntapoja. Tällainen moninaisuus edistää metsien monikäyttöä.

Toinen vaihtoehto on, että massiivisiin hakkuisiin perustuva bulkkituotanto muodostuu suomalaisen biotuotannon selkärangaksi, eli mikään ei meneisi vuosikymmeniin verrattuna muutu. Suuren mittakaavan selluloosa- ja paperiteollisuus sekä aiemmin myös sahateollisuus ovat hallinneet maamme metsien käyttöä 1800-luvulta lähtien. Monikäytön edellytykset hautautuvat voimaperäisten hakkuiden tuottamiin risukoihin ja pusikoihin.

Tilastoissa ilmenevä biotalouden työllisyyden kehitys ei ole ollut rohkaiseva, päinvastoin. Don-

ner-Amnellin tutkijaryhmä toteaa tilastokeskuksen lukujen perusteella, että työllisyys on itse asiassa heikentynyt koko 2000-luvun ajan metsäteollisuuden vaikeuksien sekä myös maatalouden työvoiman supistumisen vuoksi. Mikä siis on lähtövuosi työ- ja elinkeinomisteriön tavoitteelle luoda 100 000 uutta työpaikkaa vuoteen 2025 mennessä?

Tilanne voisi olla valoisampi, jos virallisesti omaksuttu biotalouden toimialaluokitus olisi kattavampi ja siten totuudenmukaisempi. Asiaa on kuitenkin hankala arvioida, koska lupaavat toiminta-alat ovat toistaiseksi varsin pieniä. Monipuolisuudessa voisi kuitenkin olla biotalouden voima.

Kirjallisuutta

Donner-Amnell, J. 2015. Lattiatason näkemykset biotaloudesta Pohjois-Karjalassa: missä ollaan nyt ja mihin menossa (<http://www2.uef.fi/fi/ktl/biotalous>; luettu 1.12.2015).

Georgescu-Roegen, N. 1971. The entropy law and the economic process. Harvard University Press, Cambridge, MA.

Helm, D. & Hepburn, C. (toim.). 2014. Nature in the balance. The economics of biodiversity. Oxford University Press, Oxford.

Jalonen, R., Hanski, I., Kuuluvainen, T., Nikinmaa, E., Pelkonen, P., Puttonen, P. & Raitio, K. (toim.). 2006. Uusi metsäkirja. Gaudeamus.

Metsäesitys: <https://metsaesitys.wordpress.com> (luettu 1.12.2015).

Niskanen, A., Donner-Amnell, J., Häyrynen, S. & Peltola, T. (toim.). 2008. Metsän uusi aika. Kohti monipuolisempaa metsäalan elinkeinorakennetta. Silva Carelica 53, Joensuun yliopisto.

Vehkamäki, S. (toim.). 2006. Metsät ja hyvä elämä: monitieteinen tutkimusraportti. Metsäkustannus.

■ Yrjö Haila, Ympäristöpolitiikan professori (emeritus), Tampereen yliopisto, Johtamiskorkeakoulu
Sähköposti yrjo.haila@uta.fi